

Urszula Kicińska

Umowa dożywocia jako przykład regulacji majątkowej małżonków w dawnej Polsce

---

Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego 5, 266-283

2013 (2014)

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Urszula Kicińska
Instytut Historii
Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

UMOWA DOŻYWCIA JAKO PRZYKŁAD REGULACJI MAJĄTKOWEJ MAŁŻONKÓW W DAWNEJ POLSCE

W dawnej Polsce małżeństwo było swoistą umową, zawieraną pomiędzy przedstawicielami dwóch rodów, a jego głównym celem, prócz prokreacji, było pragnienie powiększenia rodzinnego majątku oraz chęć pozyskania odpowiednich koligacji i sojuszników politycznych. Dowodem na zawarcie małżeństwa było spisanie stosownych dokumentów, spośród których wymienić należy – intercyzę przedślubną; *reformatio* – oprawę posagu; *abrenuntiatio* – zrzeczenie się przez pannę młodą praw do majątku ojczystego i macierzystego; *advitalitio* – zapis wzajemnego dożywocia, jak również tzw. abrenuncjację, czyli kwitację z wypłacenia posagu¹. Dokumenty te z jednej strony są znakomitym źródłem do poznania kondycji finansowej narzeczonych w chwili zawierania małżeństwa, z drugiej zaś dają współczesnym badaczom możliwość określenia – pozycji majątkowej i prawnej kobiety w społeczeństwie staropolskim oraz wzajemnych uczuć istniejących pomiędzy małżonkami, które wyrażano poprzez zapisywane sobie nawzajem dobra materialne. Stąd też wnioskować należy, że majątek, ruchomości, czy też wszelkie

¹ Por. B. Popiołek, „*Za szczęście de mariée być liczą...*” – małżeńskie dole i niedole w epoce saskiej [w:] *Podróże po historii. Studia z dziejów kultury i polityki europejskiej ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu*, pod red. F. Leśniaka, Kraków 2000, s. 261; J. Pielas, *Spoleczne i majątkowe aspekty małżeństw w rodzinie zamożnej szlachty w XVII w. na przykładzie Oleśnickich herbu Dębno*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI-XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, pod red. H. Suchojady, Warszawa 2001, s. 127; tenże, *Majątek ziemski i ruchomy zamożnej szlachcianki w końcu XVI wieku. Przyczynek do dziejów wygastej linii Tartłów herbu Topór*, [w:] *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, t. 5, pod red. U. Oettingen, Kielce 2004, s. 307; tenże, „*Divisio bonorum*”. *U podstaw majątkowego funkcjonowania rodziny szlacheckiej w XVII wieku*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, pod red. C. Kukło, Warszawa 2008, s. 91-106; I. Frużyńska, *Intercyzy i transakcje ślubne rodziny Lubomirskich z lat 1704-1722 w zbiorach Archiwum Państwowego w Rzeszowie*, „*Prace Historyczno-Archiwalne*”, t. XV (2005), s. 175.

precjoza – przekazywane w wyżej wymienionych umowach – w postaci zbioru przedmiotów o określonej wartości, zarówno tych niezbędnych w życiu codziennym, jak i służących budowaniu prestiżu społecznego², stanowiły swoisty szlachecki „świat rzeczy”, tak wiele mówiący o [jej – U.K.] stanowej tożsamości i mentalności³.

Interesującą umową, spisywaną po zawarciu małżeństwa było dożywocie. Porozumienie to oznaczało, że po śmierci jednego ze współmałżonków, drugi pozostający przy życiu, ma prawo dożywotnio dysponować jego majątkiem. Umowa ta niosła za sobą pewne ograniczenia. Wskazanych w dokumencie dóbr nieruchomości nie można było bowiem wynająć, zamienić lub sprzedać, a wyznaczone dożywocie kończyło się wraz ze śmiercią użytkownika lub w chwili, kiedy wdowiec lub wdowa zdecydowali się na zawarcie kolejnego małżeństwa. Zapisu dożywocia dokonywano zazwyczaj po ślubie, a w jego skład wchodziły – całość dóbr ziemskich należących do małżonka, jak również ogół sum pieniężnych wnoszonych do związku przez żonę. Warto dodać, że w przypadku pieniędzy dożywocie obejmowało zarówno te, które posiadała kobieta w chwili zawierania małżeństwa, jak i te nabyte w późniejszym czasie. Zdarzało się, że *advitalitio* obejmowało majątek ruchomy współmałżonków, bądź też na podstawie stosownych zapisów, spod dożywocia wyłączano część majątków męzowskich. Pamiętać należy, że kobieta stawała się właścicielką dóbr ziemskich męża (określonych w dożywociu), dopiero po jego śmierci. Stąd wypada wnioskować, że naturalni sukcesorzy majątku męża, czyli jego potomkowie, stawali się właścicielami tych posiadłości dopiero po śmierci wdowy, pod warunkiem, że w tej kwestii nie zostały spisane dodatkowe porozumienia. Umowa dożywocia dawała ponadto kobiecie względną swobodę finansową, ponieważ mogła ona w zasadniczy sposób wpłynąć na podział majątku ziemskiego po zmarłym mężu. Dodatkowo jej pozycję wzmocniała opieka prawna, jaką sprawowała nad swymi dziećmi⁴.

² J. Pielas, *Podziały majątkowe szlachty koronnej w XVII wieku*, Kielce 2013, s. 10.

³ Tamże.

⁴ Por. tamże, s. 206-207; tenże, *Wdowa-matka a kwestie majątkowe w rodzinach szlachty koronnej w XVII wieku*, [w:] *Spółczesność staropolskie. Seria nowa*, t. 3. *Spółczesność a rodzina*, pod red. I. M. Dackiej-Górzyńskiej i A. Karpińskiego, Warszawa 2011, s. 175-176; tenże, *Zabezpieczenie praw majątkowych Anny Stanisławskiej w intercyzie przedślubnej z 1669 roku*, „Almanach Historyczny”, t. 2 (2000), s. 209; s. 213; P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, t. 1, Lwów 1910, s. 413-419; B. Lesiński, *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956, s. 119; M. Lubczyński, *Zawieranie małżeństw przez szlachtę w świetle intercyz przedślubnych oblatowanych w krakowskich księgach grodzkich w latach 1680-1730*, [w:] *Wesela, chrzciny i pogrzeby...*, s. 153; J. Kuchta, *Pozycja majątkowa wdów z rodów szlacheckich w XVII-XVIII wieku*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe...*, s. 263; K. Justyniarska-Chojak, *Spadkobranie w rodzinach mieszczańskich województwa sandomierskiego w XVII wieku*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe...*, s. 285-288; K. Sulej, *Mariaże magnackie w XVI-XVIII wieku na podstawie intercyz przedślubnych*, [w:] *Spółczesność staropolskie*.

Zdarzało się, że wdowy-matki rezygnowały na rzecz swych dzieci z dożywocia, w zamian za co te starały się zabezpieczyć ją w inny sposób. W takiej sytuacji należało na nowo określić majątkowe gwarancje matki, które zazwyczaj obejmowały dobra ziemskie potomstwa, bądź też stosowne sumy pieniężne zapisywane jej jako roczna intrata. Decyzję tę opisano w dokumencie podziałowym lub w osobnej intercyzie, sporządzonej w niedługim czasie po dokonaniu podziału. Takie zachowanie kobiet świadczyć mogło o chęci zapewnienia swemu potomstwu swobody w przeprowadzeniu podziału dóbr odziedziczonych po ojcu, a także w ich dysponowaniu. Ponadto uznać należy, że dopuszczając się takiej praktyki, wdowy-matki stawiały ponad własny interes – dobro i kwestie finansowe dzieci⁵.

Ciekawe dożywocie, w dniu 6 marca 1784 r., zawarli między sobą ksiądz Hieronim Sanguszko (zm. 1812)⁶ i Anna z Pruszyńskich (zm. 1826)⁷, wojewodzina

Seria nowa, t. 3..., s. 66; s. 83-84; M. Wilczek-Karczewska, *Konflikty rodzinne na tle majątkowym w świetle wielkopolskich inwentarzy i testamentów z XVII wieku. Zarys problematyki*, [w:] *Spółeczeństwo staropolskie. Seria nowa*, t. 3..., s. 159.

⁵ Por. J. Pielas, *Podziały majątkowe szlachty...*, s. 211, 213.

⁶ Zob. E. Orman, *Sanguszko Hieronim Janusz*, [w:] *Polski Sownik Biograficzny*, t. 34, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992-1993, s. 484-488: urodził się 4 III 1743 r. w Kolbuszowej. Był synem Pawła Karola i Barbary z Duninów oraz bratem Józefa Paulina, Janusza Modesta i przyrodnim bratem Janusza Aleksandra. Pełnił funkcję ostatniego wojewody wołyńskiego oraz generała wojsk koronnych i litewskich, a następnie rosyjskich. Wcześniej stracił ojca, stąd będąc pod opieką matki, kształcił się w Lubartowie i w pijarskim Collegium Nobilium w Warszawie. Za swe zasługi wojskowe został odznaczony w 1777 r. Orderami Orła Białego i św. Stanisława. Był także kawalerem bawarskiego Orderu św. Huberta. Brał udział w obradach Sejmu Czteroletniego, a 9 I 1789 r. przystąpił do konfederacji. Po ogłoszeniu Konstytucji 3 Maja znalazł się wśród siedemnastu jej oponentów. Swe niezadowolone z jej kształtu Sanguszko wyrażał wielokrotnie w późniejszych mowach sejmowych. 6 VIII 1792 r. Hieronim został przyjęty do grona konsyliarzy konfederacji targowickiej, a rok później w dniu 3 XI otrzymał od carycy Katarzyny II patent na generała porucznika armii rosyjskiej. Sanguszko był właścicielem ogromnego majątku. Należały do niego – Sławuta, Białogródka, Antoniny, Ilińce, Szepetówka. Warto dodać, że wspomniana Białogródka (wraz z przyległymi folwarkami: Chrestówką, Kornicą, Polachową), będąca częścią dóbr sławuckich została przydzielona Hieronimowi w 1774 r., kiedy to doszło do podziału dóbr między braćmi. Sanguszko posiadał również odziedziczone po ojcu w 1775 – Dubrowiany (Dubrowiany) znajdujące się w powiecie święciańskim, które w 1785 r. sprzedał Andrzejowi i Joachimowi Abramowiczom. W 1791 r. po śmierci swej matki odziedziczył Chołodki (zwane Antoninami). Pod koniec XVIII w. Hieronim rezydował w Sławucie, gdzie wznosił jednopiętrowy pałac. Ponadto był też właścicielem warszawskiej rezydencji, mieszczącej się na Nowym Świecie. Warto dodać, że Sanguszko był dziedzicem hrabstwa tarnowskiego, gdzie również wznosił w 1799 r. murowany pałac. W 1806 r. ufundował kościół w Ilińcach. Hieronim Janusz był ponadto założycielem tzw. chrestowieckiej stadniny, która uchodziła za jedną z najlepszych w ówczesnej Rzeczypospolitej. W 1799 r. liczyła ona 423 konie. Ostatnie lata swego życia Sanguszko spędził w Sławucie, od czasu do czasu przebywając w Warszawie i Tarnowie. Hieronim Janusz Sanguszko zmarł 23 VIII lub 4 IX 1812 r. w Sławucie. Pochowano go w Białogrodce w podziemiach tamtejszego kościoła. Sanguszko miał trzy żony – Cecylię Urszulę z Potockich; Annę Teofilę z Sapiehów i Annę z Pruszyńskich; zob. też J. M. Marszałska, *Biblioteka i archiwum Sanguszków. Zarys dziejów*, Tarnów 2000, s. 37-46.

⁷ Zob. E. Orman, *Sanguszko Hieronim Janusz...*, s. 488: Anna z Pruszyńskich była trzecią żoną Hieron-

wołyńska. W części wstępnej umowy przeczytać możemy deklarację Hieronima, który doznawszy przez kilkuletni czas przeciąg w słodkim pożywieniu [małżeńskim – U.K.] przykładowych [...] skutków prawdziwej miłości i przychylnego przywiązania [...] Anny z Pruszyńskich Sanguszkowej [...] najukochańszej żony [...] [swojej – U.K.] [i] chcąc sprawiedliwej wdzięczności okazać dowód [...] [umyślił sobie – U.K.] uczynić i zeznać dożywocie⁸. Na podstawie tej umowy, którą Sanguszko potwierdził podpisem ręki swojej⁹, Anna otrzymała miasto Sławutę wraz z pobliskimi wsiami (m.in. Derażną, Baczmanówką, Waczowem, Siomakami); dwa konie razem z karetami i ekwipunkiem; majątek domowy będący w pałacu rezydencjonalnym Sanguszki – srebra i bieliznę stołową na osób dwanaście, naczynia kuchenne podług takiejże proporcji¹⁰ oraz meble. Dodatkowym zabezpieczeniem dla Anny miało być 40 tysięcy złp., wypłacane jako roczna intrata. Warto dodać, że Hieronim wyraźnie zaznaczył, w pozostawionym przez siebie porozumieniu, że gdyby podług sprawiedliwie wyprowadzonych inwentarzów, intratę [...] w tamtych dobrach praktykowaną, rachowanej czterdziestu tysięcy zł[otych] pol[skich] nie dostarczały, tedy niedostarczającą do zupełności [...] intratę, gotowizną potomkowie i następcy [...] [jego – U.K.] co rocznie powinni dopłacać będą¹¹.

Wymieniony w dożywociu majątek miał być zabezpieczeniem dla Sanguszkowej na wypadek, jeżeliby [...] zeznawającego [Hieronima – U.K.] pierwszej niżeli [...] Annę [...] najukochańszą żonę [...] [jego – U.K.] wyroki Najwyższego z tego zebrały świata¹². Stąd też, zgodnie z wolą męża, mogła ona zapisaną fortunę „swoją istotną objąwszy posesją – trzymać, używać, pożytki wszelkie [z niej – U.K.] zbierać i na [...] swoje potrzeby obracać aż do ostatniego życia swojego zgonu bez żadnej od potomków i następców [jego – U.K.] przeszkody¹³. Dopiero zaś po śmierci Anny, podług wskazań Hieronima, potomkowie Sanguszków mieli prawo otrzymać i dysponować odziedziczonym po rodzicach majątkiem.

---

ima Janusza Sanguszki. Do zawarcia ślubu pomiędzy Anną a Hieronimem doszło w 1780 r., kiedy to Pruszyńska rozwiodła się ze swym dotychczasowym mężem – szambelanem Andrzejem Kuczkowskim, a Hieronim rozstał się ze swą drugą żoną – Anną Teofilą z Sapiechów. Po śmierci Sanguszki Anna mieszkała w Tarnowie, który dzierżyła dożywotnio. Z małżeństwa tego zrodzili się – córka Dorota (ur. 1781) i syn Józef (ur. 1787), którzy zmarli na ospę w 1798 r. w Sławucie oraz córka Tekla (1786–1869), późniejsza żona Włodzimierza Potockiego (zm. 1827). Sanguszkowie mieli jeszcze dwoje dzieci, które zmarły w dzieciństwie; zob. też J. M. Marszalska, *Biblioteka i archiwum Sanguszków...*, s. 38, s. 44.

⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta X.X. Sanguszków, teka 219, plik 15, sztuk 13, s. 1-2, źródło nr 1.

⁹ Tamże, s. 1.

¹⁰ Tamże, s. 2.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

Warto dodać, że zawarta w 1784 r. pomiędzy Hieronimem Januszem a Anną Sanguszkami umowa dożywocia, została zmodyfikowana dodatkowym zapisem dokonany w Tarnowie w dniu 28 grudnia 1810 r. W dokumencie tym Anna *zdrową będąc na ciele i umyśle dobrowolnie niniejszymi recessem*¹⁴ wyznała, że mając dożywotnie prawo do ziem znajdujących się w kluczu sławuckim i do części intrat pochodzących z Hrabstwa Tarnowskiego rezygnuje z tych dóbr. W zamian za to Hieronim Sanguszko zobowiązał się wypłacić jej sumę 15 000 złp., a na wypadek wdowieństwa miała otrzymać *pensji corocznej po trzy tysiące czerwo[nych] zł[oty]*¹⁵.

Warto zaznaczyć, że w dawnej Polsce zdarzały się również małżeństwa bezpotomne. W takich okolicznościach omawiana umowa dożywocia miała nieco inny charakter. Małżonkowie zapisywali sobie wprawdzie majątek, który stanowić miał zabezpieczenie finansowe na wypadek wdowieństwa jednego z nich, jednak po śmierci wdowy lub wdowca posiadane dożywotnio dobra przekazywano osobom z najbliższej rodziny, bądź innym spadkobiercom, wskazanym w porozumieniu. Taki charakter posiada dożywocie, które zawarli między sobą Stefan z Lubonia Luboński, podczaszy braclawski (zm. ok. 1739) i Katarzyna z Gizowskich¹⁶. Umowa ta spisana została w Chęcinach w dniu 30 grudnia 1738 r.

W ugodzie czytamy zatem, że *Lubońscy małżonkowie – uczyniwszy i zeznawszy sobie obopólnie [z] wszystkich summ tak w depozytach u pewnych osób będących, i złożonych, jako też i innym tytułem na dobrach ziemskich zapisanych jako własnym i wspólnym dorobkiem [...] i pracą nabytych, nie z sukcesji jakiej, ani też z dóbr ziemskich pochodzących, ale obojga [...] Małżonków własnych, i do siebie prawem przyzwoitym należących*¹⁷, zobowiązali się dysponować aż do swej śmierci, wyznaczonym w dożywociu majątkiem. Dopiero zaś, jak zaznaczono w dokumencie, *po zejściu drugiego małżonka z tego świata, sukcesorowie, lubo w testamentacie ostatniego wyrażeni exekutorowie, tym tylko legatariuszom, którzy by do śmierci ostatniego małżonka żyli i to z tą kondycją, jeżeli się na to zasługiwać będą, legata wyrażone wydawać będą powinni*¹⁸. W dalszej części umowy wymienieni zostali legatariusze wraz z sumami (każdemu po 10 000 złp.), które zostały im

---

¹⁴ Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta X.X. Sanguszków, teka 219, plik 15, sztuk 13, s. 1, źródło nr 2.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Autorka pragnie zaznaczyć, że Stefan i Katarzyna z Gizowskich Lubońscy, jak również osoby wymienione w zawartym między nimi dożywociu, należeli do średniej szlachty, stąd na obecnym etapie badań określenie tożsamości tych postaci wraz z latami ich życia, było trudne, bądź w wielu wypadkach całkowicie niemożliwe.

¹⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta Obcych Rodów, teka 122, plik 34, sztuk 1, s. 1, źródło nr 3.

¹⁸ Tamże, s. 2.

przyznane. Wśród wskazanych osób znalazł się – Józef Luboński¹⁹, brat podczaszego braclawskiego; Marianna²⁰, córka Piotra na Skrzynnie Dunina²¹ (zm. 1736), kasztelana radomskiego i Fryderyki von Rochlitz²² (zm. po 1729) oraz Antonina, córka Fabiana i Doroty Duninów²³. Ponadto 10 000 złotych Lubońscy zobowiązali się przekazać *do kościoła któregokolwiek na jakąkolwiek [...] fundację, [...] [bądź – U.K.] też obliży*²⁴.

Umowę wieńczy obopólna deklaracja, w której Stefan i Katarzyna przyrzekli *wiarą dobrą, słowem szlacheckim i pod zakładem czterdziestu tysięcy złotych polskich dotrzymać*²⁵ swych wzajemnych zobowiązań, wyrzekając się jednocześnie wszelkich *dylacji [...] apelacji, i ich prozekucji, i jakichkolwiek wybiegów prawnych, ludzkim wymysłem na wywrócenie takowej transakcji wyszukanych*²⁶.

PODSUMOWANIE

W ramach podsumowania stwierdzić należy, że zawierana w dawnej Polsce umowa dożywocia stanowiła jedną z form regulacji majątkowej pomiędzy małżonkami. Zapis ten, zgodnie z jego przeznaczeniem, wchodził w życie po śmierci któregoś z małżonków i stanowił zabezpieczenie finansowe wdowy bądź wdowca. Pozostający przy życiu małżonek mógł więc korzystać z wymienionych w dokumencie dóbr aż do swej śmierci, pod warunkiem, że nie zdecydował się na kolejne zamążpójście lub ożenek. W przeciwnym wypadku dożywocie wygasło,

¹⁹ Józef Luboński – był synem Józefa Polinarskiego i Anny Kaweckiej. W 1739 r. Józef występował jako jedyny spadkobierca brata Stefana z Lubonia Lubońskiego, który umarł bezdzietnie; zob. Teki Dworzaczka. Biblioteka Kórnicka PAN: <http://teki.bkpan.poznan.pl/search.php?section=3&single=1&fileno=10&page=23> [dostęp: 26.02.2014].

²⁰ Marianna z Duninów Tomkowicz – była córką Piotra na Skrzynnie Dunina i Fryderyki hr. von Rochlitz. Wyszła za mąż za Antoniego Tomkowicza; por. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, oprac. S. Uruski, t. III, Warszawa 1906, s. 296; A. Boniecki, *Herbarz polski. Część I. Wiadomości Historyczno-Genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. V, Warszawa 1902, s. 105.

²¹ Piotr na Skrzynnie Dunin – był drugim synem Świętosława Dunina i Anny Manowskiej. Pełnił funkcję kasztelana radomskiego, starosty zatorskiego i bakowskiego. Był wiernym stronnikiem dworu saskiego. Ożenił się z Fryderyką hr. von Rochlitz, z którą miał córki: Józefinę – będącą zakonnicą; Antoninę – żonę Ignacego Malczewskiego; Mariannę – żonę Antoniego Tomkowicza, jak również syna Piotra-Fryderyka, starostę zatorskiego, który ożenił się z Zofią Małachowską; por. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej...*, s. 296; A. Boniecki, *Herbarz polski. Część I...*, s. 104-105.

²² Fryderyka von Rochlitz – była żoną Piotra na Skrzynnie Dunina, z którym miała – trzy córki – Józefinę; Antoninę; Mariannę i syna Piotra-Fryderyka, starostę Zatorskiego; por. A. Boniecki, *Herbarz polski. Część I...*, s. 104-105.

²³ Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta Obcych Rodów, teka 122, plik 34, sztuk 1, s. 2, źródło nr 3.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 3.

²⁶ Tamże.

a zapisany w nim majątek przechodził na zrodzone w tym małżeństwie dzieci. W dawnej Polsce zdarzały się także małżeństwa bezpotomne. W takiej sytuacji małżonkowie zapisywali sobie wzajemne dożywocia, ale po ich śmierci wskazane w umowie dobra otrzymywały osoby, bądź instytucje wskazane w porozumieniu.

Zaznaczyć wypada także, że zapisany na dożywociu majątek, dla współczesnych badaczy, jest znakomitym materiałem do analizy nie tylko kondycji finansowej poszczególnych rodów, ale wskazuje także na wzajemne relacje i uczucia istniejące pomiędzy małżonkami, bądź też osobami, które w tej umowie zostały wymienione. Ponadto źródło to stanowiąc odzwierciedlenie pozycji majątkowej żony w małżeństwie nowożytnym i wdowy-matki w ówczesnym społeczeństwie, daje możliwość dogłębnych badań nad kondycją finansową i niezależnością osobistą kobiet w dawnej Polsce.

Tekst edytowanych poniżej umów dożywocia oraz umowy uzupełniającej zawartej między Hieronimem Januszem i Anną Sanguszkami, został przygotowany w oparciu o zasady podane w *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, wydanej we Wrocławiu w 1953 r.²⁷. Chcąc zachować oryginalną postać umów dożywocia, uwspółcześniono pisownię i interpunkcję tylko niektórych wyrazów, zachowując jednocześnie pisownię litery „i”, „ż” np. „swoioey”; „poddaiąc”; „wcielaiąc”; „Zony”; „tymze”; „Nalezney”; „Małżonkowie”; „zazywac”. Zachowano także oryginalne końcówki np. „Roczney”; „Nayukochanszey”; „Moiey”. Rozwinięto, bądź wyjaśniono skróty np. „Ziemskie[mi] Krzemie[nieckiemii]”; „WWda Wołł” (województwo wołyński); „Xzny” (księżny); „Zł[otych] Pol[skich]”. Występujące w zdaniach słowa napisane z wielkiej litery zachowano w formie oryginalnej. Błędy ortograficzne zostały poprawione z zaznaczeniem ich w przypisie. Ponadto chcąc ocalić ówczesne brzmienie języka, pozostano przy staropolskiej fonetyce np. „Juryzdykcyi”; „Doznałszy”; „bydz powinne”; „Inwentarzow”; „takieyze proporcyi”; „bez przeszkodnie”; „Tysiąc Siedmset Osmdziesiąt Czwartego Roku”. Dla celów wydawniczych wprowadzono także potrzebne znaki interpunkcyjne. Wyrazy staropolskie zostały objaśnione w przypisach w oparciu o słownik polszczyzny przygotowany pod redakcją Marii Renaty Mayenowej. Terminologia geograficzna została sprawdzona w słowniku geograficznym Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego oraz Józefa Staszewskiego. Funkcję pomocniczą pełniły również opracowania Alicji Falniowskiej-Gradowskiej i Ewy Danowskiej²⁸.

---

²⁷ Zob. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. L. Lepszy, Wrocław 1953.

²⁸ Zob. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I-XXXIV, red. M. R. Mayenowa, Wrocław 1966-2010; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1880-1902; J. Staszewski, *Słownik geograficzny. Pochodzenie i znaczenie nazw geogra-*

ŹRÓDŁO NR 1

Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta X.X. Sanguszków, teka 219, plik 15, sztuk 13 [s. 15-18]

Wypis z ksiąg Ziemskich Krzemienieckich

Roku Tysiąc Siedmset Osmdziesiąt Czwartego
Miesiąca Marca Szóstego Dnia

[s.1] W Roku Sądowe Ziemskie Krzemienie[ckie], od Dnia Siedmnastego Miesiąca Februarij Roku Teraz Idącego [...²⁹] na [...³⁰] Wyrazonego, w Sześć Niedziel po Trzech Krolach Święcie Rzymskim przypadłe y Sądownie Odprawowac się Zaczęte. Przed Nami Pawłem na Beyzymach Beyzymem Sędzią y Michałem [³¹] na Berehu Deniskiem Podśędkiem Sądowemi Ziemskie[mi] Krzemie[nieckimi] _ożywotni Stanowszy JO³² Xzę³³ Imci³⁴ Hieronim Lubartowicz Sanguszko Wwda Woł³⁵ ten Zapis Dożywocia od siebie Zeznawającego na rzecz y Osobę JO Xzny³⁶ Anny z Pruszynskich Sanguszkowey WW³⁷ Zony swoiey, na Dobra Miasto Sławutę y Inne w tymże Zapisie Wyrazone, Uczyniony Podpisem Ręki swoiey y JWMci³⁸ y MWMch³⁹ Przyjacioł Stwierdzony przed Xięgami Ninieyszemi Ziemskimi Krzemien[ieckimi] Dobrowolnie Zeznał w wyrażeniu Takowym Ja Hieronim na Białym Kowlu Smulanach⁴⁰ Rakowie Hrabstwie Tarnowskim y Xięstwie _ożywotnie Xiążę Lubartowicz Sanguszko Wwda Woł Zdrowy będąc na Ciele y Umysle Odstąpiwszy swey własney Należney Juryzdykcji⁴¹ [...⁴²] [...⁴³] y WWtwa, a Pod teraznieyszą Ziemską Krzemie[niecką] Co do teraznieyszey Czynnosci którym Całe zie[mie] poddaiąc y wcielaiąc Wiadomo Jawno Czynię Ustnie y Dobrowolnie

---

ficznych, Warszawa 1959; *Testamenty szlachty krakowskiej XVII-XVIII w. Wybór tekstów źródłowych z lat 1650-1799*, oprac. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1997; *Dług śmiertelności wypłacić potrzeba. Wybór testamentów mieszczan krakowskich z XVII-XVIII wieku*, oprac. E. Danowska, Kraków 2011.

²⁹ Wyraz nieczytelny.

³⁰ Wyraz nieczytelny.

³¹ Prawdopodobnie „Mokoziey”.

³² Zapewne „Jaśnie Oświecony”.

³³ Zapewne „książę”.

³⁴ Zapewne „Jego Miłości”.

³⁵ Zapewne „wojewoda wołyński”.

³⁶ Zapewne „księżny”.

³⁷ Zapewne „województwo wołyńskie”.

³⁸ Zapewne „Jaśnie Wielmożnych Mości”.

³⁹ Zapewne „Mnie Wielce Miłościwych”.

⁴⁰ Zapewne „Smolanach”.

⁴¹ Juryzdykcja – łac. iurisdictio – uprawnienia.

⁴² Wyraz nieczytelny.

⁴³ Wyraz nieczytelny.

Zeznawam y kazdemu komu by o tym teraz y napotym Zwzdy⁴⁴ wiedziec należało Oznamuię Którym Ja Zeznawający Doznałszy⁴⁵ przez kilkuletnij Czasu przeciąg w słodkim pozyciu przykładnych [s. 2] Przykładnych Skutkow⁴⁶ Prawdziwey Miłości y Przychylnego Przywiązania JO Xzny Imci⁴⁷ Anny z Pruszyńskich Sanguszkowey Wwdziny Wołł. Nayukochanszey Zony Moiey, a chcąc Sprawiedliwey Wdzięznosci Okazac Dowod Umysliłem na Dobrach Moich Dziedzicznych do Zamiaru Czterdziestu Tysięcy Zł[otych] Pol[skich] Roczney Intraty⁴⁸ Czyniących Uczynic y Zeznac Dozywocie. Jakoz Tym Czynię y Zeznawam Sposobem, Którym Iz Jezeliby Mnie Zeznawającego Pierwey Nizeli JO Xznę IMcię Annę Sanguszkową Wwodzinę Wołł Nayukochanszą Zonę Moją, Wyroki Naywyzszego z tego Zebrały Swiata, Tedy taz JO Xzna Imci Anna Sanguszkowa Nayukochanska Zona Moja Dobra Moie Dziedziczne Miasto Sławutę z Deraznią⁴⁹ y wieś Minkowce⁵⁰, Baczmanówkę⁵¹, Waczów⁵², Maraczówkę⁵³, Siomaki, Nahaczówkę⁵⁴, Diatyłówkę⁵⁵, Zuków⁵⁶, Januszówkę⁵⁷, Peremysle⁵⁸, Łuczniaki y Puzyreczki⁵⁹ [w] Wwie Wołł⁶⁰, a [w] Powiatach krzemien[ieckim] y Częścią Łuckim leżące wolnemi y od mianych na sobie Długow y Ciężarow okupieniem Lub na Imc Dobra przeze mnie Zeznawaiącego [...⁶¹] [...⁶²] moich przeniesieniem Oswobodzonemi natenczas bydz powinne, a gdyby to podług sprawiedliwie wyprowadzonych Inwentarzow Intratę Ceną Sprawiedliwą w tamtych Dobrach praktykowaną rachowaney Czterdziestu Tysięcy Zł[otych] Pol[skich] nie dostarczały, Tedy niedostarczającą do Zupelnosci Czterdziestu Tysięcy Zł[otych] Pol[skich] Intratę Gotowizną Potomkowie y Następcy Moi Co Rocznie powinni dopłacać będą. Tudziez Sreber Stołowych na Osob Dwanascie z bielizną Stołową

---

⁴⁴ Zapewne „zawždy”, to jest „zawsze”.

⁴⁵ Zapewne „doznałszy”.

⁴⁶ Powtórzenie w źródle.

⁴⁷ Zapewne „Jej Miłości”.

⁴⁸ Intrata – zysk, korzyść.

⁴⁹ Prawdopodobnie chodzi o miasto „Deraźnię” lub „Deraźnię”.

⁵⁰ Zapewne „Mińkowce”.

⁵¹ Zapewne wieś „Baczmanówka”.

⁵² Zapewne „Waczów”.

⁵³ Zapewne „Maraczówka”.

⁵⁴ Zapewne wieś „Nahaczówka”.

⁵⁵ Zapewne wieś „Diatyłówka”.

⁵⁶ Zapewne wieś „Żuków”.

⁵⁷ Zapewne wieś „Januszówka”.

⁵⁸ Zapewne wieś „Peremysl”.

⁵⁹ Zapewne „Puzyrki”.

⁶⁰ Zapewne „województwie wołyńskim”.

⁶¹ Wyraz nieczytelny.

⁶² Wyraz nieczytelny.

y naczyniem kuchennym podług takieyze proporcji nie mniej karyt⁶³ Dwie y Cugow⁶⁴ Dwa z Całym do tego Ekwiparza⁶⁵ Narzędziem Jako tez Meble z Pałacu Rezydencjonalnego Sławuckiego w swoją Istotną Obiąwszy Posessją⁶⁶ Trzymac, Uzywac, pozytki wszelkie zbierac y na swoje potrzeby obracac az do ostatniego zycia swojego zgonu bez zadney od Potomkow y Następcow Moich przeszkody Wolna y mocna będzie, a Dopiero po Zeyszłym Zyciu Teyze JO Xzny Imci Sanguszkowej WM⁶⁷ Naukochanszey Zony moiey, wyznaczone Dobra Moie Dziedziczne Miasto Sławuta z Deraznią y wsie Minkowce, Baczmanowka, Waczow, Maraczowka, Siomaki, Nachaczowka, Diatyłowka, Zukow [s. 3] Januszowka, Peremysle, Łuczniki y Puzyreczki tudziez Srebra, Bielizna Stołowa, Kuchenne Naczynia, Karety, Cugi y Meble w Dom Potomkow y Następcow moich wolnie y bez przeszkodnie [...⁶⁸] będą powinny, który to Zapis Moy Dozywotny y Tego Wszystkie Obowiązki, a Po mnie Potomkowie y następcy moi we wszystkim wstrzymać y [⁶⁹] mam y powinni będą, a to pod szkodami ziemskimi [...⁷⁰] bez przysięgi cielesney ofiarowanemi o co wszystko w przypadku sprzeciwienia się [...⁷¹] kazde mieyscowe przynależne a w szczegulnosc⁷² Grodu lub Ziemstwa Krzemieniec[kiego] do odpowiadania mnie Potomkom y Następcom Moim Naznaczam y na to wszystko Ręką moją Własną przy WM Przyaciołach podpisuję się. Działo się w Krzemieniu⁷³ Dnia Szostego Miesiąca Marca Tysiąc Siedmset Osmdziesiąt Czwartego Roku. U Tego zapisu Dozywocia podpisy Rąk Tak JO Zeznawającego Jako y WM Przyacioł takowe [...⁷⁴] X⁷⁵ Sanguszko Wwda Woł Proszony Przyaciół do podpisu tego Dozywocia przez JO Xcia Imci Sanguszka WWdy Woł na rzecz JO Imci Anny z Pruszyńskich Sanguszkowej WWodziny Woł⁷⁶ Matki Swoiey Zeznanego podpisuie się Jan Przybyszewski Mieszkowicz Przyłuski [...⁷⁷] do podpisu tego Zapisu Dozywotniego od JO Xcia Sanguszka WWdy Woł na rzecz JO Matki Swoiey

⁶³ Zapewne „karet”.

⁶⁴ Cug – zaprzęg koni ustawionych parami; para koni cugowych.

⁶⁵ Taki zapis w źródle. Ekwipaż – lekki, luksusowy pojazd konny.

⁶⁶ Zapewne „dzierzawą”.

⁶⁷ Zapewne „Wielce Miłościwej”.

⁶⁸ Wyraz nieczytelny.

⁶⁹ Prawdopodobnie chodzi o „ziścić”.

⁷⁰ Wyraz nieczytelny.

⁷¹ Wyraz nieczytelny.

⁷² Taki zapis w źródle.

⁷³ Zapewne „Krzemieńcu”.

⁷⁴ Wyraz nieczytelny.

⁷⁵ Zapewne „książę”.

⁷⁶ Zapewne „województwiny wotyńskiej”.

⁷⁷ Wyraz nieczytelny.

Zeznawanego Proszony Przyjaciel podpisuje się Jan Przybyszewski [...⁷⁸] a tak ten Zapis Dozywotny wszystek jak się w sobie pisany ma, jest do Xsiąg Niniejszych Ziemskich krzemie[*nieckich*] Zapisany, z których y ten wypis pod Pieczęcią JW Sędziego y JW Podsędka Ziemskich Krzemien[*ieckich*] Jest wydany Pisany w Krzemieniu

[...⁷⁹] Koszowski [...⁸⁰]
Legi Cum Actis Izycki

Od JO Xcia Hieronima Sanguszka WWdy Wołł JO X. Annie z Pruszyńskich Sanguszkowej WM Zonie Swoiey Zeznany Dozywocia Zapis A^{no} 1784 [dnia] 6 Mar[ca] In [...⁸¹] [...⁸²]

ŹRÓDŁO NR 2

Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta X.X. Sanguszków, teka 219, plik 15, sztuk 13 [s. 23-26]

[s.1] Ja Anna z Pruszyńskich Xiężna Sanguszkowa JO Xięcia Hieronima Sanguszka Generała od Kawaleryi Jego Imperatorskiej Mości, Wielu Orderów Kawalera Małżonka, Zdrowa będąc na ciele y umyśle dobrowolnie niniejszym Recessem⁸³ wyznaię. Iż Ja mając sobie komunikowaną Tranzakcyą pod Dniem 28. 9bra⁸⁴ [...⁸⁵] 1810 Roku w Sławucie przez JO Xięcia Hieronima Sanguszka Męża mego sporządzoną punktem siódmym Dozywocie moie na kluczu Sławuteckim y Prawa służyć mi mogące do Części Intrat Hrabstwa Tarnowskiego widząc [...] y za zrzeczenie się z Tegoż Dozywocia y Praw do Intrat Tarnowskich Summę Czerwo[*nych*] Zł[*otych*] Piętnaście Tysięcy, y na przypadek przezycia męża moiego Pensyi Coroczney po trzy Tysiące Czerwo[*nych*] Zł[*otych*] dla mnie przeznaczaiącą: Woli moiey przyięcie Takowego Punktu⁸⁶ Zostawione, Tenze Ponkt Siodmy w całym onego znaczeniu y sile z warunkiem, ieżely przeznaczone Summy w Złocie Holenderskim ważnym Tam gdzie Ja się znaydować będę, wypłacane Mnie Zostaną, przyjmuję. A w skutek takowey moiey Determinacyi spełniając Opisy tego Punktu nie tylko od Dozywocia mi służącego odstępuję, ale nawet prawa mego do Intrat

---

⁷⁸ Wyraz nieczytelny.

⁷⁹ Wyraz nieczytelny.

⁸⁰ Wyraz nieczytelny.

⁸¹ Wyraz nieczytelny.

⁸² Wyraz nieczytelny.

⁸³ Reces – ugoda spadkobierców.

⁸⁴ Zapewne chodzi o miesiąc listopad.

⁸⁵ Wyraz nieczytelny.

⁸⁶ Taki zapis w źródle, zapewne „Punktu”.

z Hrabstwa Tarnowskiego zrzekam się, zostawiając sobie moc summę piętnastu Tysięcy Czerwonych Zł[oty]ch, iako po odstąpieniu Dożywocia [s. 2] y zrzeczeniu się od Intrat Tarnowskich, podług myśli tegoż Punktu przez niniejszy Recess do własności Moiey przyiszłą, według Woli Moiey rządzić, którym to przyięcie Punktu Siodmego y na Skutek całkowitych Opisow onego zrzeczenia się w przytomności Przyacioł, którym ani Ich Sukcessorom podpisy te szkodzić nie mają, Ręką własną podpisawszy Takowy Recess Oblatowac y Intabulowac⁸⁷ dozwalam. Datt dnia 28 Grudnia 1810 w Tarnowie

Anna Z Pruszyńskich Xiężna Sanguszkowa

Jako _ożywot proszony podpisaie
Jan Hrabia Stadnicki
Jako _ożywot przytomny _ożywotni się
Tomasz Jastrzębiec Zatorski

Roku 1811 dnia 9. Stycznia Stanąwszy osobiście M. Waclaw [⁸⁸] tę Tranzakcją Recessyina przez JO. Xiężnę Annę z Pruszyńskich Sanguszkową sporządzoną na arkuszu papieru stęplowanego⁸⁹ Państwa Austriackiego napisaną – podpisanie tak teyże JO. Xiężny Sanguszkowy iako y dwóch Przyacioł przy Pieczęciach trzech na laku Czerwonym wycisnionym wzmocnioną za opłaceniem do skarbu Imperatowskiego Rubli [...⁹⁰] dziesięciu w mieyscu przyłączyc się powinnego Ceny przyzwoitey Papieru do Xiąg niniejszych Ziemskich Powiatu Zasławskiego w oblatę podał. Przyiąłem Pisarz Ziemski [...⁹¹] Zasławski Jozef Borkowski do Xiąg N° 8. zapisano

Inscribatur et intabulator Decret in Cons. [...⁹²] Fori Nobil leopol. Die 28. Febr [1]811 [⁹³]

Profens Instrumendum apud [...⁹⁴] [...⁹⁵] Provinciales Galicienses Tabula in Libro [...⁹⁶]: Tomo 74. pag. 405 [...⁹⁷] et in Libro [...⁹⁸] Tomo II. Pag. 236 num. 3 [...⁹⁹] tum

⁸⁷ Intabulować – dokonać wpisu do ksiąg urzędowych, np. do księgi wieczystej.

⁸⁸ Prawdopodobnie „Ostrowski”.

⁸⁹ Taki zapis w źródle, zapewne „stemplowanego”.

⁹⁰ Wyraz nieczytelny.

⁹¹ Wyraz nieczytelny.

⁹² Wyraz nieczytelny.

⁹³ Prawdopodobnie „Globicki”

⁹⁴ Wyraz nieczytelny.

⁹⁵ Wyraz nieczytelny.

⁹⁶ Wyraz nieczytelny.

⁹⁷ Wyraz nieczytelny.

⁹⁸ Wyraz nieczytelny.

⁹⁹ Wyraz nieczytelny.

p. 324 num. 45 oner. Super Tractu bonorum Tarnow cum attinentij in tabulatum est Leopoli die 24 Aprilij [1]811

Francisczy [100] de [101] [...102]
[...103] Reg. Tabula interi malij [...104]

Roku 1810 [dnia] 28 Grudnia

Przez JO Xiężną Annę z Pruszyńskich Sanguszkową z odstąpieniem prawa Dozywotniego na Dobrach Klucza Sławuckiego y Hrabstwie Tarnowskim mianego

Tranzakcyja

Roku 1810 dnia 28 Grudnia

ŹRÓDŁO NR 3

Archiwum Narodowe w Krakowie, Akta Obcych Rodów, teka 122, plik 34, sztuk 1 [s. 1-4]

[s.1] Między Wielmoznemi Pany IMcią¹⁰⁵ Panem Stefanem z Lubonia Lubonskim Podczaszym Braclawskim z iedney, a IeyMcią¹⁰⁶ Panią Katarzyną z Gizowskich małżonką IMci P. Lubonski[ego] sam przez siebie, IeyMc P. małżonka z assystencyą¹⁰⁷ y przytomnością Małżonka swego czyniącą z drugiey strony stanęła pewna y w niczym nienaruszona transakcyja takowa. Przerzeczeni¹⁰⁸ IchMc PP. Lubońscy Małżonkowie uczyniwszy y zeznawszy sobie zobopolnie [z] wszystkich summ tak w depozytach u pewnych osob będących, y złożonych, iako tez y innym tytułem na Dobrach Ziemskich zapisanych, iako własnym y wspólnym dorobkiem [109] y pracą nabytych, nie z sukcesyi iakiey, ani tez z Dobr Ziemskich pochodzących, ale [z] oboygą IchMcw Małżonkow własnych, y do siebie prawem przywoitym należących teraz mianych y po nierychłym z iednego małżonkow zeysciu

---

¹⁰⁰ Prawdopodobnie „Brochlrupp”.

¹⁰¹ Zapewne „Münster”.

¹⁰² Wyraz nieczytelny.

¹⁰³ Wyraz nieczytelny.

¹⁰⁴ Wyraz nieczytelny.

¹⁰⁵ Zapewne „Jego Miłością”.

¹⁰⁶ Zapewne „Jej Miłością”.

¹⁰⁷ Asystencja - obecność określonych osób przy sporządzaniu dokumentu; obecność przy kimś; asysta; asystowanie.

¹⁰⁸ Zapewne „Przyrzeczeni”.

¹⁰⁹ Prawdopodobnie „industrią”.

iakimkolwiek sposobem pozostałych, przed Urzędem Grodzkim Staroscienskim Chęcinskim pod aktem Feria tertia post Festii [...¹¹⁰] Innocentim Martynim proxima an[no] D[omi]ni 1738 Urzędową y wieczną donacją¹¹¹, y do łaskawey donacyi we wszystkim zupełnie stosując y referując się¹¹², aby z Rąk Pracy tychże IchMciow successorowie y successorki, tudzież y inne osoby małżonkow po dopiero po nierychłym oboyma IchMciow, z dyspozycyi Ich cokolwiek partycypowac¹¹³ mogli, takową za spólnym między sobą naradzeniem ad instar Legati ab [...¹¹⁴] coniungibus constituti uczynili dyspozycją, a naprzod ciz IchMc Panowie Małżonkowie, czyli to w depozytach, czyli iakim innym sposobem na Dobrach Ziemskich zapisane znajdować się mogą, albo też ieszcze za Błogosławienstwem Boskim przez oboie Małżonkow przyrobione będą, tych oboie Małżonkowie zobopolnie zazywać będą, y lubo by iedno y którekolwiek z tychże IchMcw Panow Małżonkow z tego swiata zejsc miało, iednakże drugie z pozostałych małżonkow nizey wyznaczonych Legatt [s. 2] osobom nizey specyfikowanym wydawac obligowane¹¹⁵ nie będzie y zadnym prawem do oddania takowych Legatt przymuszone bydz nie powinno, ale owszem iedno z Małżonkow pozostałych tychże summ in vim Logatorum naznaczonych y specyfikowanych prawem dożywotnim [...¹¹⁶] sobie służącym y zapisanym zazywać będzie powinno, a dopiero po zeysciu drugiego Małżonka z tego swiata, successorowie lubo w Testamencie ostatniego wyrażeni Exekutorowie¹¹⁷, tych tylko Legateryuszom¹¹⁸, ktorzy by do smierci ostatniego Małżonka zyli y to z tą kondycją, iezeli się na to zasługowac będą Legata wyrazone wydawac będą powinni. Ci zas Legateryuszowie ktorzy by przed smiercią ostatniego małżonka pomarli y powzięcia swojego Legatum¹¹⁹ nie doczekali, tedy successorow zmarłego Legateryusza tegoż legata opisanego ostatni Małżonek zejsc mający wydac nie będzie obligowany, ale według swoiey woli po zmarłym iednym, czyli więcej Legateryuszow summami iednema, czyli więcej naznaczonemi dysponowac y czyli to w pobożny uczynek lub w iaką inną okolicznosc obrocić będzie mógł y wolen

¹¹⁰ Wyraz nieczytelny.

¹¹¹ Donacja – dar; darowizna; kwota pieniężna, bądź też dobra ziemskie przekazane za zasługi lub w ramach nagrody; darowizna; dokument potwierdzający darowiznę na rzecz jakiejś instytucji lub osoby.

¹¹² Referowac – przedstawiac komuś coś lub zdawać relację z czegoś.

¹¹³ Partycypowac – współdzielić zyski lub wspólnie ponosić koszty; uczestniczyć.

¹¹⁴ Wyraz nieczytelny.

¹¹⁵ Obligowany – zobowiązany.

¹¹⁶ Wyraz nieczytelny.

¹¹⁷ Egzekutor – osoba wyznaczona do dokonywania czynności egzekucyjnych.

¹¹⁸ Legatariusz (łac. legatatus ‘spadkobierca’) – osoba, która otrzymuje legat.

¹¹⁹ Legat – zapis testamentowy; darowizna.

ad doponendum cum pleno jure et multico [...¹²⁰] [...¹²¹] Consensu praesenti transactione zostawuie się y dlatego takowego Legata przy dokonczeniu ninieyszey transakcyi IchMc PP. Lubonscy Małzonkowie, wyrazią y naznaczą to iest: do koscioła ktoregolowiek na iakąkolwiek czyli Fundacyą, czyli tez Obligi Summę Dziesięć Tysięcy Złotyeh Polskich, IMci Panu Iozefowi Lubonskiemu Bratu IMci Pana Lubonskiego Podczaszego Braclawskiego dziesięć tysięcy Zł[otych] Polskich, JO. IeyMci Pannie Mariannie niegdy JO IMci Pana Piotra na Skrzynnie Dunina Kasztelana Radomskiego Starosty Zatorskiego z JO IeyMcią Panią Fryderyką małżonką dotąd ziącą spledzoney Corce, Dziesięć Tysięcy Zł[otych] Polskich, JeyMci Pannie Antoninie IchMciow PP. Fabiana Dunina y Doroty [¹²²] [s. 3] Małoznow spledzoney Corce Dziesięć Tysięcy Złotyeh Polskich, a tak ci IchMc Pan y ad [...¹²³] Panny Legateryuszowie teraznieyszą IchMci Panstwa Lubonskich Małzonkow iako z dobrej woli IchMcw gratuito dla tychze IchMciow Panow Legateryuszow modo uczynioną dyspozycą kontentować się, a IchMc PP. Lubonscy Małzonkowie sobie y Legateryuszom sposobem wyzey wyrazonym, wiarą dobrą słowem szlacheckim, y pod zakładem Czterdziestu Tysięcy Złotyeh Polskich dotrzymac przyrzekaia. Wyrzekaiąc się wszelkich dylacyi¹²⁴, mocyi, apellacyi, y ich prozekucyi¹²⁵, y iakichkolwiek wybiegow prawnych ludzkim wymyslem na wywrocenie takowey transakcyi wyszukanych nie czyniac manifestacyi de nul[...] tate p[rae]sentis transactionis, [...]ub pro [...¹²⁶] condemnatione una vel pluribus niezazywaiąc noviter re[...]perta documenta, lub pro reproductione Iuricum nie czyniac ani ex vi legis Relacyi nie zapisuiąc, ale wyzey wyrazoną Transakcyą za nienaruszone prawo trzymaiąc, y oney in toto za dosyc uczynic deklaruiąc. Co wszytko y kazdą rzecz w tey transakcyi opisaną, processu bono Fidei et [...] nobili IchMw PP. Lubonscy Małzonkowie pod zakładem Czterdziestu Tysięcy Zł[otych] Polskich trzymać y zyscic deklaruią, a IchMw PP. Legateryuszowie pod zakładem summ kazdemu z IchMciow naznaczonych opisanemi et sub nullitate summarum IchMcw de signaturam IchMc PP. Lubonscy Małzonkowie obliguią¹²⁷ y obowiazuią Forum do opowiedania in casu Contraventionis, grod krakowski, lub inny wszelki sąd y urząd koronny sub vadiis et ligamentis sobie y IchMcm PP. Legateryuszom naznaczając, którą to transakcyą IchMc PP. Lubonscy Małzonkowie Rękami własnymi przy uproszonych Przyjacielach¹²⁸ y Ich podpisach podpisuią, Pieczęciami

---

¹²⁰ Wyraz nieczytelny.

¹²¹ Wyraz nieczytelny.

¹²² Prawdopodobnie „z Rutkowskich”.

¹²³ Wyraz nieczytelny.

¹²⁴ Dylacja – zwłoka; odkładanie; odroczenie sprawy sądowej z uzasadnionych powodów.

¹²⁵ Prozekucja – zapewne zaskarżenie, podanie sprawy do sądu.

¹²⁶ Wyraz nieczytelny.

¹²⁷ Obligować – narzucić obowiązek; zobowiązywać lub zmuszać do czegoś.

¹²⁸ Zapewne „Przyjaciółach”.

ztwierdzaia¹²⁹ y dla tym większey tey transakcyi Wagi y pewności Aktami grodu Chęcinskiego roboruia¹³⁰. Działo się w Chęcinach [dnia] 30 grudnia 1738

Stefan Lubonski
Katarzyna Lubonska
Świętosław Sk. Dunin [...¹³¹] [...¹³²] iako należący przyiaciel

***

Пожизненный договор в качестве примера регулирования общей собственностью супругов в древней Польше

В древней Польше брак сопровождался подписанием ряда необходимых документов. К ним относятся - брачный контракт; оправа приданого (*reformatio*); отречение со стороны невесты от прав на имущество матери и отца (*abrenuntiatio*), а также выплату приданого (так называемая абренунцияция). Среди этих документов можно выделить также так называемые пожизненный договор, который означал, что после смерти одного из супругов, другой может использовать его имущество до смерти. Однако выделенных для этой цели вещей, нельзя было продавать, обменивать или, если это недвижимость, здавать в аренду. Контракт кончался в момент смерти пользователя или когда вдова или вдовец вступали в другой брак. Выше представленный контракт обычно подписывали на следующий день после свадьбы или в течении нескольких недель. Контрат обеспнчевал финансовую безопасность, особенно для женщин, так как давал вдове материальную стабильность и личную независимость. Этого типа контракт подписали 6 марта 1784, Джерома Любартович Стагушко и Анна из Прушиньских. На основании этого соглашения, Анна получила от мужа, в частности, город Славуту, вместе с близлежащими деревнями; сельскохозяйственные животные находящиеся на этой территории, имущество находящееся в резиденции Стагушки, а также 40 000 польских злотых, выплаченных в качестве ежегодного дохода. Эти активы были финансовым обеспечением для Стагушковой в случае вдовства, и в соответствии с волей ее мужа она могла распоряжаться ими до смерти. В старой Польше были и бездетные браки. В таком случае, заключался контракт немного другого характера. Такого рода контракт заключили между собой Стефан с Любоня Любонский, обер-шенк Брацлавский (ум. ок. 1739 г.) и Екатерина с Гизовских. Это соглашение было подписано в Хенцинах 30 декабря 1738 г.

***

¹²⁹ Zapewne „stwierdzają”.

¹³⁰ Roborować — potwierdzać urzędowo.

¹³¹ Wyraz nieczytelny.

¹³² Wyraz nieczytelny.

Life contract as an example of financial regulations between spouses in the distant past in Poland

In the distant past in Poland getting married was accompanied by signing a great deal of necessary documents. These were: marriage contracts, reformatios, waiving by the bride the right to the bride's parents' properties (*abrenuntiatio*), and confirmation of the paid dowry. Among these documents one could also find life contracts, which meant that after the death of his/her spouse, the living spouse can use his/her property until his/her own death. This property could not be sold, exchange or rent unless it was a real property. This life contract became invalid after the user's death or when a widow/widower decided to marry again. The contract concerned was signed the day or a few weeks after the wedding ceremony. It was a financial protection, especially for women, because it gave, especially widows, financial stability and independence. Such a contract was signed on March 6 1784 by Hieronim Lubartowicz Sanguszko and Anna, née Pruszyńska. Thanks to this document, Anna got from her husband, among others, the town of Sławuta with the nearby villages, livestock from this region, a palace in Sanguszki, and 40 thousand zloty. All this was supposed to be a guarantee for Anna in the case of becoming a widow, and, in accordance with her husband, she could use it until her death. In the distant past in Poland there were childless marriages, too. In such cases the life contract had a different character. A life contract of this character was signed by Stefan Luboński from Luboń, Braclawice cup-bearer of the Crown (died ca. 1739) and Katarzyna, née Gizowska. It was signed in Chęciny on December 30 in 1738.

***

Lebenslanges Nutzungsrecht als Beispiel der Vermögensregelung der Ehegatten in dem ehemaligen Polen

In dem ehemaligen Polen wurde die Eheschließung mit der Niederschreibung von vielen nötigen Dokumenten verbunden. Das waren unter anderem: Ehevertrag vor der Trauung; Verzicht auf Recht auf Vermögen vom Vater und von der Mutter (*abrenuntiatio*) und Verzicht auf Empfang der Mitgift. Diese Dokumente umfassten auch Verträge, die besagten, dass nachdem ein Ehepartner gestorben ist, konnte der andere über sein Vermögen bis zum Tode verfügen. Das Gut, das für dieses Ziel bestimmt war, konnte nicht verkauft, ausgetauscht oder vermietet (im Fall der Immobilien) werden. Das Nutzungsrecht wurde ungültig, als der Nutzer gestorben ist oder als sich die Witwe/der Witwer für die nächste Ehe entschieden hat. Der erwähnte Eintrag wurde am folgenden Tag nach der Trauung oder nach ein paar Wochen gemacht. Lebenslanges Nutzungsrecht war Finanzsicherung vor allem für die Frau. Es stellte besonders der Witwe die Finanzstabilität und die persönliche Unabhängigkeit sicher. Ein solcher Eintrag wurde am 6. März 1784 durch Hieronim Lubartowicz Sanguszko und Anna von Pruszyński gemacht. Aufgrund dieses Vertrags erhielt Anna von ihrem Ehemann unter anderem: Stadt Sławuta zusammen mit den nahe gelegenen Dörfern; lebendes Inventar, das sich auf diesem Gebiet befand; Haushaltsvermögen, das sich im Residenzschloss von Sanguszko befand; 40 Tausend Zloty,

die als jährliche Einnahme ausgezahlt wurden. Dieses Vermögen sollte die Sicherung für die Frau von Sanguszko im Fall der Witwenschaft sein und laut der Wille des Mannes konnte sie über dieses Vermögen bis zum Tode verfügen. In dem ehemaligen Polen gab es auch Ehen ohne Nachkommen. In einem solchen Fall hatte der Vertrag den anderen Charakter. Einen solchen Charakter hat der Vertrag, das Stefan Luboński von Luboń – Mundschenk von Brazlaw (verst. c. 1739) – und Katarzyna von Gizowski geschlossen haben. Dieser Vertrag wurde am 30. Dezember 1738 in Chęciny niedergeschrieben.

***

Contrat d'usufruit des biens de l'époux comme un exemple du règlement financier des époux dans l'ancienne Pologne

Dans l'ancienne Pologne, le mariage était accompagné de plein de documents indispensables. C'étaient : le contrat de mariage, une partie de la dot attribuée à la femme et sécurisée par le mari (*reformatio*), la cession des droits aux biens paternels et maternels au mari (*abrenuntiatio*) et la quittance de dot (abrénonciation). Parmi ces actes il faut mentionner les contrats d'usufruit des biens de l'époux qui permettait la jouissance des biens jusqu'à mort après que le deuxième époux avait décédé. Si c'étaient les immobiliers, ils ne pouvaient être vendus, échangés ni loués. Le contrat expirait au moment où soit l'usufruitier décédait, soit le veuf (la veuve) déclarait se remarier. L'acte était dressé au lendemain du mariage ou quelques semaines après. Ce contrat constituait une garantie financière pour la femme puisqu'il lui assurait une stabilité financière et l'indépendance personnelle. Un tel document a été fait le 6 mars 1784 par Hieronim Lubartowicz Sanguszko et Anna née Pruszyńska. Comme prévu par le contrat, de son mari Anna a reçu la ville Sławuta et les villages voisins, le bétail qui y restait, les biens faisant l'intérieur du palais résidentiel de Sanguszko et 40000 zlotys payés annuellement en tant que revenu. Cette fortune devrait sécuriser Anna Sanguszko en cas de veuvage et conformément à la volonté de son mari, elle pouvait régir ces biens jusqu'à sa mort. Dans l'ancienne Pologne il y avait aussi des mariages sans enfants. Dans ce cas-là, l'acte avait une nature différente. Telle était la situation de Stefan Luboński de Luboń, échanson de Braclaw (décédé environ en 1739) et Katarzyna née Gizowska qui ont signé le contrat le 30 décembre 1738 à Chęciny.